

чијанско духовно предање. Мир и заједништво су, упркос свим разликама, међу свим људима могући. Моралне вредности појединачних религија у већој мери те религије спајају но што их раздвајају, категорично закључује Шмит. Он у начелу сумња у концепт мисионарства. Шмит држи до фундаменталне одвојености државе од религије. За њега је Хантингтонова теза о „судару цивилизација“ (*Clash of Civilisations*, 1983) реалистичан сценарио: „Ко другоме намеће своју религију, тај неминовно проузрокује сукобе, а у појединачним случајевима и ратове“. Као решење за религијску и идеолошку толеранцију, Шмит се опредељује за синкретистички светски етос (*Weltethos*), односно за иницијативу швајцарског теолога Ханс Кинга. У Шмитовим идејама се на оригиналан начин сједињују идеје Кантовог списа о

„Вечном миру“ са етичком одговорношћу Макса Вебера и начелом одговорности Ханса Јонаса, спојеним са постулатима међународног права (рецимо оних о немешању једне државе у надлежности друге). Шмитов скептичко-песимистички поглед на свет стоји у стратегијској равнотежи са прагматичком мудрошћу Нестора интернационалне политике. Шмитов дискурс – универзални иренизам, односно апел за мирољубивом коегзистенцијом међу религијама и идеологијама – узноси га у плејаду харизматичних и визионарних државника који су знали да религија у *res publica* представља стуб и утврђење истине без које ниједна заједница не може опстати. Иако Шмит није теолог, његове тезе о одговорности религије ваљало би да читају и усвајају и теолози и политичари.

Зоран Андрић

Богдан Лубардић: *Философија вере Лава Шестова: апофатичка деконструкција разума*

Службени гласник – Институт за теолошка истраживања ПБФ,
Београд 2010.

541 стр. ; 22 см

ISBN: 978–86–7405–081–1

У издању Института за теолошка истраживања Православног богословског факултета, крајем 2010. године објављена је књига „Философија вере Лава Шесто-

ва“ аутора Богдана Лубардића. Тематски оквир ове студије одређен је у поднаслову књиге, који гласи: „Апофатичка деконструкција разума и услови могућности

религијске философије“. Бавећи се, преко студије случаја, актуелним темама теорије сазнања и философске херменеутике, најпре минуциозним представљањем аспеката Шестовљеве мисли а потом темељним критичким освртом на критику разума коју је предузео руски религијски филозоф, Богдан Лубардић битно проширује хоризонте позновитгенштајновске и поствитгенштајновске мисли: прве, настајале четрдесетих година у Кембрицу, и друге, настајале после 1953. године, када је из штампе изашла Витгенштајнова књига „Философска истраживања“.

Градећи властиту теоријску оптику, Богдану Лубардићу понајпре треба одати признање стога што се његова студија не може сврстати ни у једну од доминантних идеологизованих философских струја: ни у ону аналитичке провенијенције ни у ону херменеутичке провенијенције гадамеровског типа. Приступивши темељно иманентној анализи Шестовљевог опуса, аутор „Философије вере“ аналитицизам превладава утолико што непрестано има на уму како историјски контекст настанка појединих Шестовљевих радова тако и значај појединих језичких микроконтекста у језичком макроконтексту шестовијане. Са друге стране, отклон од херменеутичке оптике проналазимо у Лубардићевом приступу *про-*

блему разумевања, који се битно разликује од неких аспеката Гадамеровог приступа истој проблематици. Разумевање које иде у прилог синхроним херменеутичком приступу Гадамерове концепције односа питања (читаоца) и одговора (текста), није својствено битно дијахроничком Лубардићевом приступу опусу Лава Шестова. Тиме се, у спису „Философија вере“, не укида теоријски значај питања, али она су битно одређена природом текста и психолошким и социјалним контекстима у којима оно што је предмет тумачења настаје. На овај начин, свест о непремостивој дистанци између читаоца и текста није резултовала философским релативизмом (што је, често, последица синхроног читања) нити је, са друге стране, запала у тзв. заблуду парафразе (да употребимо познату синтагму англо-америчке нове литерарне критике), којом се одржава илузија да се између онога што се тумачи и тумачења може ставити знак једнакости.

Структурално гледано, књига је подељена на два дела: у првом делу аутор нам предочава историјски преглед формације Шестовљеве мисли, а у другом делу системски преглед критике философије. За читаоце „Теолошких погледа“ неће бити на одмет да се, укратко проматрајући други део књиге, осврнемо на најзначајније моменте ове студије.

Део II „Философије вере Лава Шестова“ почиње анализовањем деконструкције морализма Толстоја и Достојевског, писаца које Шестов без зазора и свакако без нарочитог права, сврстава у ред философа, разликујући у њиховим делима тзв. прве или неаутентичне и друге или аутентичне слојеве. Неаутентична мисао ове двојице руских писаца, као први од два главна њихова мисаона лика, по Шестову, битно доприноси примату трансценденталистичког морализма над животом, пре свега код Толстоја, па самим тим занемарује све елементе који би се могли сврстати у аутентичну егзистенцију. Стога, анализујући детаљно Шестовљев херменеутички поступак, Лубардић у једној напомени наглашава значај рада на рехабилитацији психичког живота човека као филозофски релевантном фактору, предузетом од стране руског мислиоца. Бавећи се Шестовљевом анализом аутентичног философског слоја мисли Фјодора Достојевског, као другог од два главна мисаона лика великог Руса, Лубардић нам предочава основе једне нове философије која уводи трагедијско искуство у основе мишљења, чиме се прелази из проповеди у *философију* (које, у том смислу, Достојевски није лишен). За трагичко искуство Шестову ће често као илустрација послужити Ниче, премда, на самом почетку књиге то наглаша-

ва Лубардић, знаменити руски философ прави јасан критички отклон и од Ничеа. У низу анализа нових момената философског мишљења што их је Шестов увео, Лубардић поред осталог наглашава значај тзв. алголошке или долористичке антропологије, антропологије која урачунава фундаменталан бол па самим тим и болест бића као доминантне чиниоце, који утичу и на когнитивне планове мишљења. Алгологија је, поентирао је Лубардић на страницама своје књиге, увод у скептицизам као постпроповедничку философију. У складу са властитом интенцијом деконструкције разума Шестов ће, по аутору „Философије вере“, скептицизам удружити са песимизмом, што заједно представља продукт трагедијских искустава. Подробно испитујући карактер песимистичког скептицизма на Шестовљев начин, Лубардић указује на Шестовљев осврт поводом Декартовог пројекта методичке сумње који, по руском мислиоцу, није довољно радикалан и представља проповедничку и оптимистичку философску фазу мишљења која, заправо, импликује „поучавање“ и „спасавање“ ближњих. Аутор студије о философији вере предочава нам разлог из којег Шестов одбацује оптимистичку оптику, без обзира на то што би она била удружена са радикалном скепсом. Наиме, Лубардић акт отклона од опти-

мистичког објашњава тиме што је сваки епистемолошки оптимизам у вези са рационалним решењем скептичке позиције, те на тај начин представља својеврсни тријумф, макар и одложен, онога што се разумом зове, наиме разум као објективатор стварности у статус кво стање. Аутор књиге ће у том погледу одати признање Лаву Исаковичу због конзистентности пројекта деконструкције разума са једне стране, и одбацивања оптимистичког скептицизма у савезу са разумом, са друге стране. Шестовљев скептицизам, треба то додати, има сличности са неким аспектима скептичких позиција харвардског философа Стенлија Кавела израженим у књизи „The Claim of Reason“ из 1979. године, али са многим аспектима сличности нема. Доиста је, с правом је нагласио Лубардић, Ками имао право кад је Шестовљев безостатно радикалан егзистенцијални скептицизам довео у везу са трагањем за правим путевима истине. Ако је Ками у праву, Шестовљева мисао неоспорно доспева у парадокс јер *трагање за истини* представља искорачење из песимистичког контекста уласком у оптимистички контекст. Те неуралгичне тачке Шестовљеве мисли (које су и подстицај за прелазак Шестова у фидеистичку позицију, касније) биће предмет Лубардићеве критике у завршном делу књиге.

Оно што Лубардићев поступак испитивања философије Лава Шестова такође одликује јесу и поентне синтагме и неологизми којима српски мислилац у виду својеврсних означитеља интерпретира битне Шестовљеве философске позиције. У том погледу, треба истаћи Лубардићеву синтагму *агої-матске айотшеозе дефундираности* којом означава дестабилизовање категорија научног, философског и религијског мишљења као и неологизме: *дефундаментше* (groundlessnesses – предрефлективне феноменолошке и егзистенцијалне видове искуства обестемељености) и *лакуоле* (lacuole – празна места дефундираних метафизичких а неупитних поставки).

Пратећи философски развој Лава Исаковича, Лубардић посвећује знатну пажњу утицају Виљема Џејмса на руског философа, што у обимној секундарној литератури о Шестову готово да уопште није тематизовано. У поступку минуциозног рада на предочавању утицаја Џејмсових књига („Разноврсност религијског искуства“, „Основи психологије“, „Воља да се верује“, „Прагматизам“) на Шестовљев спис „Логика религијског стваралаштва“, нарочито долази до изражаја Лубардићева критичка самосвојност и неконтаминираност секундарном литературом. То сеже до градацијског антиклимакса у завршном и, по писцу ових редова, најзначајнијем делу „Философије

вере“, који носи наслов: „Парадоксије Шестова у кључу философских питања: критика“. Ту Богдан Лубардић предузима опсежну критику дела Лава Исаковича како са позиција иманентне анализе тако и са позиција *Wirkungsgeschichte* (Wirkungsgeschichte), да се послужимо појмом Ханса Георга Гадамера. Осврћући се на доминанте Шестовљевих философских радова, које сачињавају радикалну антирационалистичку оријентацију, Лубардић показује да Шестов – дисциплинованим аргументовањем на основу закључујућег мишљења – неминовно доводи властиту мисао до парадоксије постајући, да употребимо синтагму аутора „Философије вере“, *иосредним рационалистом*. Наиме, проширимо, док је метарационалним средствима критиковао разум, Лав Исакович се користио *аргументацијом* и критичким испитивањем рационалистичких позиција, што у најмању руку подразумева упошљавање минимума рационалности, а заправо максимум имплицитне рационалности. Имајући истанчани осећај да, кад је томе место и тренутак, сложене философске проблеме метафоризује користећи се упечатљивим сликама, Богдан Лубардић Шестовљеву незавидну философску позицију назива *пароксизмом дилеме* у коме се читује *синдром шамној вилајетша* („ако узмем – кајаћу се; ако ли не узмем – опет ћу се кајати“). Овакви Лубардићеве

поступци метафоризације нису само чисто философски поентни, већ представљају и битни композициони поступак којим се врши тзв. успоравање радње, да асоцирамо на једну од битних синтагми руске формалистичке школе. Такав поступак доприноси успостављању веома плодотворне комуникације између читаоца и текста, и теоријски веома захтевне редове ове студије резимира у поступку метафоризације. У даљем поступку критике Лубардић показује да Шестовљеви појмови *разума* и *науке* представљају интелектуалне конструкте којима се битно редукују многослојна значења тих речи, тј. занемарују, витгенштајновски говорећи, најразличитије *језичке ипсе* у којима се *разум* и *наука* као појмови налазе. Лубардић то веома прецизно показује осврћући се на Шестовљево свођење појма логоса искључиво на појам разума, и то само на оно његово значење које, разуме се, представља конструкт руског философа. Стога је, по Лубардићу, таква редукција разума (а) аисторична и (б) битно статична, а тиме и метафизичка у оном значењу те речи толико мрском философском укусу Лава Исаковича. Надаље, Лубардић убедљиво показује и Шестовљеву редукцију Кантових појмова *ума* и *разума* као и упрошћавање вишеслојности теоријских позиција Виљема Џејмса, што аутор „Философије вере“ назива *шестовизацијом*.

Када је по среди други тип критике који са позиција *йовесџи деловања* предузима Богдан Лубардић, посебно треба нагласити особеност таквог херменеутичког поступка. Он се не огледа у томе што би, независно од могућих конотативних значења једног текста, аутор само преко критике рецепције негативно прокоментаришао дело као такво. То што је Шестов привлачио радикале и антитеисте а у јавним иступањима се од њих ограђивао (и поред тога што је непрестано објављивао у гласилима левих есера), не заваља интерпретативну опрезност писца „Философије вере“ да у списима руског мислиоца пронађе оно што је доиста представљало „духовно левичарство“ или „левичарску духовност“ метафизике *воље* да се верује.

Ови теоријски моменти Лубардићеве књиге, да издвојим тек њих, укратко промотрени, представљају велики мисаони изазов читаоцима и ствараоцима из домена философије и теологије, али и онима из света теорије литературе и културологије. Својим теоријским продорима и независношћу од доминантних философских школа, она далеко надилази уобичајен домет теоријског стваралаштва из тог домена у српској средини. Препоручујући ову књигу читаоцима „Теолошких погледа“, остаје нада писцу ових редака да неће далеко бити дан кад „Философија вере Лава Шестова“ угледа светло дана у преводима на неколико светских језика.

Марко Делић

Презвитер Никола Лудовикос: *Евхаристијска онџолоџија: евхаристијски џемељи бића, као настјајања у заједници, у есхатолошкој онџолоџији светџої Максима Исџоведника*

Београд – Карловац : Мартириа, 2011.

(Едиџија Савремено богословље ; 5)

превод с грчког Михаела Јагер

298 стр. ; 22 см

ISBN: 978–86–87909–09–0

Горњокарловачка епархија наставља са превођењем и издавањем изврских богословских књига. Мислимо да је код ширег круга људи који се интересују

и баве богословљем књига оца Николе Лудовикоса на српском језику дуго очекивана. Управо нам ово и наглашава о. Никола говорећи у уводу да циљ његове